

Rituály starých Slovanů

Radomil Hradil

Chceme-li poznat dřívější, rané stavy lidského vědomí a udělat si o nich bližší představu, můžeme se ještě na chvíli zastavit u našich slovanských předků, přičemž si rovnou můžeme říci, že rysy, které zde nalézáme, bychom našli také u jiných etnik v této fázi vývoje. Vědomí někdejších Slovanů jsem již věnoval značnou pozornost v jiných publikacích, proto bych nyní uvedl jen stručný přehled či lépe výběr, který bych pro zesílení plastičnosti naší představy oživil několika citáty.

Už Kosmas (asi 1045-1125) ve své *Kronice české* píše, že první Čechové neznali slovo „mé“, nýbrž všechno, co měli, označovali jako „naše“, a to nejen ústy, ale i srdcem a skutky. Tím chce říci, že neznali soukromé vlastnictví, prožitek něčeho soukromého jim byl neznámý. To, jak jsme viděli, vypovídá o skupinové duševnosti a neprožívání vlastní individuality. Proto také, jak píše Kosmas, nebylo závor u chlévů a dveře se nezamykaly, „poněvadž nebylo ani zlodějů, ani loupežníků, ani nuzných“. Kde se lidé prožívají jako jednota, jako jeden celek, organismus, nemohou se navzájem okrádat, tak jako se nemohou vzájemně okrádat jednotlivé orgány či buňky. A kde se lidé vnímají jako jednolité společenství, v němž jsou statky rovnoměrně rozdělovány, tam nemohou být „nuzní“, tedy hmotně strádající vedle hmotně blahobytných.

Když první slovanští obyvatelé přicházeli do české kotliny, nesli si na ramenou dědky, penáty, tj. ochranné rodové duchy, též duchy zemřelých, které také při takzvaných dziadách (tj. dědách, jimž odpovídají dnešní Dušičky) oslavovali. Duchové domů, zvaní u východních Slovanů například domovoj, u nás pak později třeba křístek, špírek apod., pro ně představovali domov, nikoli samotný objekt domu. Tyto duchy i další božstva uctívali u domácího oltářku, svátého koutku, což je ostatně obyčej, který nacházíme i u starých Římanů. Také celá osada či rod měly svou svatyni, v níž se pěstoval styk s božstvy. Byl to ten nejposvátnější prostor, který byl vyčleněn z obývání a užívání jiného než kultovního. O svatyně se starali knězi či kněžky, o ty významnější celé jejich sbory, vedené veleknězem či velekněžkou.

Známé je také uctívání stromů v posvátných hájích, studánek, hor, řek, péče o posvátné ohně apod.; vždy však šlo o vzývání jejich bytostné duchovní podstaty, nikoli o klanění se fyzické rostlině, kameni nebo vodě v podobě, v jaké je vnímáme dnes my. Církev se všude, nejen na slovanském, ale i germánském či románskými národy obývaném území, snažila tuto přírodní zbožnost vymýtit a kult soustředit do kostelů; svědčí o tom četné církevní zákazy, které se o těchto rituálech zachovaly mnohdy jako jediný písemný dokument, neboť Slované, Keltové, Germáni apod. v tomto stavu vědomí písmo neznali, respektive nepoužívali k profánním účelům, k zaznamenávání.

Život byl, jak jsme již uváděli, značně ritualizovaný, sedával ze spousty - jak dnes říkáme - obyčejů, aktů, slavností, majících kořeny v uctívání božstev a přežívajících v podobě lidových tradic někdy až dodnes. Rituální rok začínal již oslavami zimního slunovratu, prožívaného jako rození světla, zrození Slunce, zrození slunečního boha, ať už měl jakékoli jméno. „U Jihoslovanů nově zrozené slunce luje Božičem neb Božitěm. Píseň praví zřejmě, že slunce vycházející je Božo, tj. Božit' narozený.

Granu šunce iza brda veselo, veselo!
Nije šunce, nego Božo, Koledo, Koledo!
Vchází slunce nad vrcholy, veselo, veselo!
Není slunce, ale Božo, Koledo, Koledo!

Totéž potvrzuje další zvyk u Srbů zavedený. Tam chodí časně ráno na hod boží hospodář přátí či ‚sjačati‘, tj. volatí: ‚Sjaj (svít') Bože i Božit' našemu a jmenuje toho, komu přeje. Vzývá se tudíž Božit' zřejmě, aby svítil, a svítiti může toliko slunce.

Narozený Božič chutě ujímá se vlády:
Božič, Božič bata Božie, Božie bāt'a
na oboj a vrata na oboje vrata
nosi kitu zlata, nosí kytku zlata,
da pozlatí vrata, by pozlatil vrata,
oboja poboja... oboje podvoje...

což znamená, že Božič či slunce zrozené nese kytku zlata čili světlo, aby pozlatil, tj. osvětlil oboje vrata nebeská, neboť dvoje jsou dle podání. Jedněmi slunce vychází, druhými zapadá.“ Tomuto novorozenému bohu bylo ze zvířat zasvěceno prase, a jestliže se u nás dodnes někde říká, že kdo se na Štědrý den postí, spatří zlaté prase, pak tím původně nebylo míněno nic jiného, než že nadsmyslovým zřením spatří jako zlatou zář nově zrozeného boha, božice, Svarožice apod., odřekne-li si ten den světské požitky.

Další velké svátky se slavily kolem jarní rovnodennosti, kdy se vynášela Morana, kdy se otvíralo nebe i poklady v zemi, kdy se zelenými ratolestmi rituálně zametaly příbytky a kdy se také pamatovalo na zemřelé. Na dávné pohanské oslavy jara upomínají i dnes četné velikonoční zvyky: malování kraslic, pomlázka vrbovými proutky, polévání vodou. Svätý Jiří byl původně slaven jako svátek Jarila. Bělorusové si například „představovali Jarila jako krásného mládence na bílém koni v bílém plášti, s věncem jarních květů na hlavě, bosého a držícího v levé ruce hrst klasů obilných“. V době jarního setí slavili jeho svátek, a to v podobě rituální hry. Ta se „prováděla takovým způsobem, že dívky, ozdobené věnci z květů, vybraly jednu ze svého středu, oblékly ji za Jarila, posadily na bílého koně a vedly ven do osetých polí. Tam provozovaly před zraky starších chorovod [kolový tanec] a pěly písně, v nichž vyličovaly blahodárné působení boha, jenž chodě po světě poskytuje zdar obilí a potomstvu.“

Ve velikonočním období se slavily také jarní dziady, druhá velká zádušní slavnost. A už tu máme pálení čarodějnic o filipojakubské noci na 1. května, populární dodnes, a také stavění májů. O letničních Rusadlech jsme se již zmiňovali. Letní slunovrat nebyl oslaven během jednoho dne, nýbrž toto vyvrcholení roku bylo ve slavnostních obřadech připravováno po čtyři týdny. „Zpěv hlaholil odevšad. Opěvována bohyně Dodá, totožná s bohyní Danou, která dle ruského podání byla královnou Rusálek, oslavována králka či bohyně Lada. V Čechách Ladařicemi sluly dívky, které obcházely od Trojice do Jana Křtitele dědiny, vychvalující bohyni svou a přejíce každému domu štěstí a užitku.“ Pak přišly dožinky, podzimní dziady, posvícení, pomalu již také příprava na zimní slunovrat: obchůzky bab, lucek či barborek, vrtibáby a klempery, obchůzky s klíbnou.

Shrneme-li to, můžeme říci, že celý rok se vedle práce nesl ve znamení rituálních oslav, které dávaly životu rytmický řád. Tyto oslavy souvisely s astronomickým děním, tj. zejména s proměnami vzájemného vztahu Slunce a Země během roku, ovšem ani ne tak ve smyslu vnějších astronomických těles jako spíše živých, duchovních bytostí, lidé vnímali kupříkladu Slunce jako božskou bytost, jako posvátný zdroj života, světla a lásky (neboť *světlo je luska*; to staří věděli). Jejich slavnosti měly charakter popojitých oslav, her, tanců, hudby a zpěvu. Jelikož vědomí, z něhož vyvěraly, přetrvávalo i po nástupu křesťanství velmi dlouho - jak jsme si koneckonců ukázali na příkladu juliette - přežívaly také velmi dlouho i přes značný odpor církve pozůstatky těchto oslav. Narážíme-li všude v pověstech na zprávy o sletech čarodějnic a rejích divoženek, ďábelském chechtotu ozývajícím se za úplňkových nocí / lesních palouků nebo i hřbitovů, o nočních hodokvasech, nejedná se o nic jiného než o přežívající pohanské slavnosti, v některých případech dokonce o zbytky kultu dávných božstev, především bohyní. Odpovědí církve pak bylo upalování „čarodějnic“. Ale také ještě nedávná existence bosorek, bogyněk na moravském a slovenském venkově (zdaleka to nebyly jen Romky) je upomínkou na existenci kněžek těchto kultů.